

Yaşlıların Toplumsal Sınıfı, Dijital Sermayeleri ve COVID-19 Salgınında Bağlantıda Kalma Pratikleri

Özgür Arun¹ , Mutlu Binark² , Duygu Özsoy Taylan³ , Beren Kandemir⁴ , Gül Şahinkaya⁵

Öz

Yaşlılar Covid-19 sürecinde çok uzun süre evde kaldıkları için sosyal izolasyona en fazla maruz kalan kesimlerin başında gelir. Pandemiye bağlı zorunlu izolasyon yalıtılma hissini ve buna bağlı sorunları da beraberinde getirir. Çalışmanın amacı, salgın sürecinde yaşlıların yalıtılma hissiyle başa çıkmak için medya kullanım pratiklerinin neler olduğunu, sosyal çevreleriyle nasıl bağlantıda kaldıklarını, yalıtılma hissiyle başa çıkma ve bağlantıda kalma pratiklerinin toplumsal kökenle ne tür bir ilişkisi olduğunu çözümlenmektedir. Dijital sermayenin ve toplumsal sınıfın bu süreçteki belirleyici rolü araştırmanın odağını oluşturmaktadır. Türkiye’de yaşlılar salgın sırasında yalıtılmışlık hissini üstesinden gelmelerinde en çok geleneksel medyanın yardımcı olduğunu söylemektedirler. Bunlar sırasıyla televizyon, telefon ve akıllı telefon görüşmeleri olarak belirlenmiştir. Yaşlıların mensup oldukları toplumsal sınıf pozisyonlarına göre dijital sermaye hacimleri şekillenmekte, buna bağlı olarak nitelikli enformasyona erişim için kullandıkları iletişim araçları da çeşitlenmektedir. Kültürel soylular ve üst sınıfların dijital sermayeleri oldukça yüksek ve medya repertuvarları çeşitlidir. Çoklu mütakabiliyet analizi, dijital eşitsizliğin toplumsal, ekonomik ve kültürel eşitsizliğin bir uzantısı olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılar • Covid-19 • Toplumsal sınıf • Dijital sermaye • Bağlantıda kalma • Mütakabiliyet analizi

Social Class, Digital Capital and Practices for Staying Connected of Older People During the COVID-19 Pandemic

Abstract

Older adults are among the ones most exposed to social isolation because they’ve stayed at home for much longer during the COVID-19 pandemic. The research aims through multiple correspondence analysis being made along the axis of questions about what media use practice older adults have for coping with feelings of isolation, how they stay in touch with their social environment, and what kind of relationship their practices for coping with the feeling of isolation and for staying connected to their social environment have to their social status. The research focuses on the decisive roles of digital capital and social status. Television is seen to help older adults the most in overcoming the feeling of isolation, followed by telephone and smartphone calls, respectively. Older adults with higher social status tend to have higher digital capital and accordingly also use more diverse means of communicating to access quality information. The multiple correspondence analysis has revealed digital inequality to be an extension of social, economic, and cultural inequalities.

Keywords: Older people • COVID-19 • Social class • Digital capital • Staying connected • Correspondence analysis

1 Sorumlu yazar: Özgür Arun (Doç. Dr.), Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Antalya, Türkiye.

Email: arun@akdeniz.edu.tr ORCID: 0000-0002-6232-0785

2 Mutlu Binark (Prof. Dr.), Hacettepe Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo-Tv-Sinema Bölümü, Bilişim ve Enformasyon Teknolojileri Ana Bilim Dalı, Ankara, Türkiye. Email: binark@hacettepe.edu.tr ORCID: 0000-0002-7458-5203

3 Duygu Özsoy Taylan (Doç. Dr.), Mersin Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık, Mersin, Türkiye.

Email: duyguozsoy@gmail.com ORCID: 0000-0002-9025-5909

4 Beren Kandemir (Doktora Öğrencisi), Hacettepe Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Ankara, Türkiye. Email: berenkandemir@gmail.com ORCID: 0000-0001-6519-2662

5 Gül Şahinkaya (Master Öğrencisi), Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Antalya, Türkiye.

Email: gulsahinkaya34@gmail.com ORCID: 0000-0002-2092-8653

Atf: Arun, Ö., Binark, M., Özsoy Taylan, D., Kandemir, B., & Şahinkaya, G. (2022). Yaşlıların toplumsal sınıfı, dijital sermayeleri ve COVID-19 salgınında bağlantıda kalma pratikleri. *Istanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 42, 387-410. <https://doi.org/10.26650/SJ.2022.42.2.0016>

Extended Summary

Due to the COVID-19 pandemic having transformed every aspect of life from economics and politics to daily life, culture, and art in addition to vaccine and treatment studies; the need has formed for research on other aspects and dimensions of the pandemic, such as how its social, human, and economic effects are reflected in daily life. Based on this need, a call was opened by the Scientific and Technological Research Council of Turkey (TÜBİTAK) in 2020 to analyze these problems and develop social policies. Within the scope of the call, the research proposal titled “Information Seeking and Information Evaluation of Older Adults During the COVID-19 Process” was also endorsed.

Older adults are among the ones most exposed to social isolation because they’ve stayed at home for much longer during the pandemic. This mandatory isolation has been accompanied by feelings of isolation and other related problems. The aim of the research is to examine older adults’ media use practices by performing the analysis along the axis of questions about what media use practices older adults conduct for coping with the feeling of isolation during the pandemic, how they stay in touch with their social environment, and what kind of relationship their practices for coping with the feeling of isolation and staying connected have with their social status. The research focuses on the decisive roles digital capital and social status have in this process. Digital capital is the sum of what a person possesses regarding information and communication technologies (ICTs), what abilities they have for accessing ICTs, what digital skills and knowledge they possess, and what tangible benefits they gain from using ICTs. Social status has been analyzed under five categories: underprivileged class, working class, middle class, upper class, and cultural nobility.

Covid-19 virüsünün dünya çapındaki hızlı yayılımının ardından, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından bu durum küresel bir salgın olarak tanımlanmış, Covid-19 ile mücadele için yapılan çalışmalar da hız kazanmıştır. Bu süreçte, aşı ve tedavi çalışmalarının yanı sıra; salgının sosyal, beşeri ve ekonomik etkileri gibi gündelik yaşama yansıyan diğer görünümleri ve boyutları ile ilgili araştırmalara ihtiyaç duyulmuştur. TÜBİTAK tarafından 2020 yılı Bahar döneminde bu sorunların araştırılması ve çözüme yönelik politikalar geliştirilebilmesi amacıyla, “Covid-19 ve Toplum: Salgının Sosyal, Beşeri ve Ekonomik Etkileri, Sorunlar ve Çözümler” başlıklı bir çağrı açılmıştır. Çağrı kapsamında “Covid19 Sürecinde Yaşlıların Enformasyon Arayışı ve Enformasyon Değerlendirmesi” başlıklı araştırma önerisi de desteklenmiştir. Bu yazı, TÜBİTAK SOBAG tarafından desteklenen 120K613 no’lu bu araştırma verilerinin ileri analizlerini içermektedir.

Salgın sürecinde yaşlıların (65+ yaş grubunun) risk grubunda olduğuna ilişkin tespitler nedeniyle, 21 Mart 2020 tarihinden itibaren 65 yaş ve üzeri için tam sokağa çıkma yasağı konuldu.¹ Bu yasağı kentler arası seyahat kısıtlamaları takip etti. Tam kapatılmaya ilişkin yasaklar, 2020 yılı haziran ayı ortasına değin devam etti. Ardından 2021 yılı Haziran ayına kadar uzatılan esnetilmiş kısıtlamalar devam etti. *Büyük kapatılma* (Arun, 2021) ile birlikte salgın sürecinde yaşlılar toplumda en fazla yalıtılan kesimlerden oldu. Bu süreçte, sosyal bağları ve hareketlilik olanakları da oldukça kısıtlanan yaşlılar; toplumsal yalıtılmadan kaynaklanan yalnızlık hissi ile baş etme, salgının durumu hakkında nitelikli bilgiye erişme, çevresindekilerle iletişim kurabilme gibi gereksinimleri karşılamak için çeşitli iletişim araçlarına ve enformasyon kaynaklarına yönelmişlerdir (Binark ve ark., 2020). Bu yazıda yaşlıların, yalıtılma hissiyle başa çıkmak ve sosyal çevresiyle bağlantıda kalmak için medya kullanım pratiklerine ilişkin çoklu mütekabiliyet analizi gerçekleştirilmektedir. Salgın sürecinde yalıtılma hissiyle başa çıkmak için yaşlıların medya kullanım pratikleri nelerdir? Bu süreçte yaşlılar sosyal çevreleriyle nasıl bağlantıda kaldılar? Yalıtılma hissiyle başa çıkma ve bağlantıda kalma pratiklerinin toplumsal kökenle ne tür bir ilişkisi var? soruları bu yazının temel odağındaki tartışmaları oluşturmaktadır.

Yaşlanma, Yaşlılık ve Covid-19 Sürecinde Türkiye’de Yaşlılar

Yaşlanma süreci zamana, kültüre, bağlama, deneyime, koşullara ve yasalara göre farklılık gösterebilir. Yaşlılık dönemini tanımlamak üzere birbirinden farklı kriterler kullanılmaktadır. Bu tanımlar içinde en bilineni ve kabul göreni kronolojik yaşa göre yapılan tanımdır. Kronolojik olarak hesaplanan yaş, en basit, en yalın ve yaygın yaş ölçme biçimidir. Örneğin DSÖ’ye göre yaşlılık 65 yaşından itibaren başlamaktadır (WHO, 2015). Bu bakımdan değerlendirildiğinde, Türkiye’de araştırmacılar genellikle

¹ bk. <https://www.icisleri.gov.tr/65-yas-ve-ustu-ile-kronik-rahatsızlığı-olanlara-sokaga-cikma-yasagi-genelgesi>. Erişim tarihi: 1 Aralık 2020.

yaşlılık dönemini 65 yaşından itibaren başlatmaktadır (Arun, 2013). Kronolojik yaşa göre yapılan tanımlar yaşlılığın başlangıcı olarak kabul edildiğinde Türkiye’de toplumun %9,5’i yaşlı olarak sınıflanır (TÜİK, 2021). Resmi rakamlara göre bu oran aynı yıl içinde 8 milyon yaşlıya işaret etmektedir. Veriler Türkiye’nin artık yaşlı bir toplum olduğunu gösterir. Zira toplam nüfusunun içinde 65 yaşından büyük kişilerin oranı %7 ile %10 arasında olan ülkeler *yaşlı toplum* olarak tanımlanır (Arun, 2018).

Türkiye’nin yaşlanma dinamikleri düşünüldüğünde, salgına bağlı olarak yeniden düzenlenen gündelik yaşamın akışına ilişkin güvenilir ve nitelikli enformasyonun takibi, sosyal çevreyle bağlantıda kalmayı, yaşlıların sağlığını, güvenliğini ve refahını etkileyecek derecede önemlidir. Yaşlılar, karantina döneminde konutlarına kapatılmaları nedeniyle, daha yoğun bir toplumsal yalıtılma, yalnızlık, çaresizlik, yoksunluk ve kaygı deneyimi yaşamaktadır (TPD Travma, Afet ve Kriz Birimi, 2020). Covid-19’un, özellikle sosyal olarak yalıtılmış kişiler için koruma sağlayan ve toplumu birbirine bağlayan sosyal bütünlük ile sosyal bütünleşme açısından bir tehdit oluşturduğu söylenebilir (Robinson ve ark., 2020, s. 7). Örneğin, Holt-Lunstad ve arkadaşlarının 2015 yılında gerçekleştirdikleri bir çalışmada sosyal izolasyon ile erken ölüm riski arasında güçlü bir ilişki olduğu tespit edilmektedir (akt., Robinson ve ark., 2020, s. 7–8). Yaşlıların salgın sürecinde toplumsal olarak yalıtılmaları, medya ve sosyal medya platformlarında hastalığın günah keçisi olarak temsil edilmeleri (Arun, 2020; Dirini ve Özsu, 2020; İnceoğlu, 2020; 65+ Yaşlı Hakları Derneği, 2020; Senex, 2020), yaş ayrımcılığına maruz kalmaları da kişisel olarak çaresizlik, yalnızlık, kaygı, dışlanma gibi hisleri yaşamalarına yol açmıştır. Bu olgular göz önüne alınırsa, yaşlıların özel alanda kronik yalnızlık ve yalıtılma hissi ile nasıl baş ettiklerini, bağlantıda kalmanın toplumsal köken ve dijital sermaye hacmi ile olan ilişkisini anlamak, gündelik yaşamın yeniden nitelikli bir şekilde düzenlenmesi açısından önemlidir.

Keza Vögele’nin yaşlıların WhatsApp kullanımı deneyimini ele aldığı araştırmasında² salgın sırasında yaşlıların iletişim teknolojilerini bağlantıda kalmak ve sosyal çevrelerine destek vermek için kullandıklarını göstermektedir (Binark, 2020). Geçmişte yaşanan pandemilerde olduğu gibi, bu salgında da yaşa bağlı olarak bağışıklık fonksiyonunun azaldığı, nispeten daha fazla mental, fiziksel ve kronik hastalığa sahip oldukları yönündeki bulgular, yaşlıların risk faktörü yüksek kategorisine dahil edilmesine neden olmaktadır. Bu tespitlerle birlikte geliştirilen tedbirler daha fazla sosyal mesafe ve izolasyona bu da yaşlıların sağlığında yeni sorunların ortaya çıkmasına yol açmakta; kaygı, depresyon ve yalnızlık gibi psikolojik sorunların artmasına neden olmaktadır (Girdhar ve ark., 2020; Nikolich-Zugich ve ark., 2020; Serafini ve ark., 2020; Yang ve ark., 2020). Salgın dönemlerinde yaşanan sağlık sorunlarıyla başa çıkma stratejisi olarak sosyal katılım önerilmekte, sosyal katılım için bilgi ve iletişim

2 Vögele’nin araştırma videosu için bkz: <https://vimeo.com/414442336> Erişim tarihi: 11 Mayıs 2020.

teknolojilerinin kullanılması da bu tedbirlerden birisi olarak değerlendirilmektedir (Vahia ve ark., 2020). Çevrimiçi teknolojiler büyük kapatılma sürecinde sosyal destek ağı oluşturma ve aidiyet hissi sağlamada yaşlılara yardımcı olabilir (Armitage ve Nellums, 2020). Nitekim katılımcıların Covid-19 salgınına ilişkin bilgi, algı, kaygı ve davranışlarını ölçen güncel bir çalışmada daha yüksek özyeterliliğin daha düşük kaygıyla ilişkilendirildiği; kısıtlayıcı tedbirlere uyma istekliliği ve enformasyon yetkinliğinin enfeksiyonun yayılımını azaltacak daha pozitif davranış değişiklikleriyle ilişkili olduğu ortaya konmuştur. Bu çalışmada nüfusun kaygı düzeyinin ve salgın karşısında gösterilen davranışların enformasyon sağlayıcılar tarafından yönlendirilebileceği belirtilmiştir (Lim ve ark., 2020).

Covid-19 salgın döneminde yaşlıların fiziksel ve zihinsel sağlığı ile ilgili gerçekleştirilen araştırmalar bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) kullanılmasının önemine işaret etmiş olsa da toplumsal köken ve dijital sermaye hacminin yalıtılmayla başa çıkmada nasıl etkili olduğu araştırmacıların ilgilendiği konulardan birisi olmamıştır. Oysa toplumsal köken ile teknoloji kullanımı ve dijital sermaye hacmi arasındaki ilişki toplumsal katılımın düzeyini belirlemektedir (Arun, 2017, 2020). Antalya Yaşlılık Araştırması (Arun, 2020), yaşlıların bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmalarını belirleyen temel unsurun biyolojik vasıfları olmadığını; toplumsal kökenin dijital sermaye hacmini belirlediğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada toplumsal kökenleri itibarıyla sınıfsal hiyerarşinin en üst basamağında konumlananların, çeşitlenen düzeyde BİT sahibi oldukları görülmektedir. BİT sahipliği çeşitlendikçe dijital sermaye hacmi de artmaktadır. Yerel düzeyde gerçekleştirilen Antalya Yaşlılık Araştırması'nın bu bulguları ulusal düzeyde genellenebilir mi? Türkiye'de Covid-19 sürecinde yaşlıların yalıtılma hissiyle başa çıkma ve bağlantıda kalma pratiklerinin toplumsal kökenle ne tür bir ilişkisi var? soruları bu çalışmaya dayanak oluşturmuştur.

Türkiye'de makro ölçekte, yaşlıların medya ve yeni medya kullanım pratikleri üzerine ampirik araştırmalar oldukça sınırlıdır. Ancak literatürde küçük ölçekli nitel araştırmalar ya da TÜİK Hane Halkı Bilişim Araştırması verilerinin ikincil okuması ve karşılaştırması yapan değerlendirmeler bulunmaktadır (örneğin, Arun & Elmas, 2020; Fiğan & Cihangir, 2020; Görgün ve ark., 2017; Sınay, 2019; Sütüoğlu, 2020; Tekedere & Arpacı, 2016; Şentürk, 2017). Ne var ki bu araştırmaların bir kısmı yaşlıların teknoloji kullanımlarını biyolojik niteliklerine dayanarak açıklamaktadır. Diğerleri ise ikincil analizlerden oluşmakta; doğrudan yaşlılık araştırması mahiyeti taşımayan verilerin ikincil analizlerine dayanmaktadır. Literatürdeki araştırmaların sınırlılıkları düşünüldüğünde, TÜBİTAK desteğiyle gerçekleştirilmiş olan “Covid19 Sürecinde Yaşlıların Enformasyon Arayışı ve Enformasyon Değerlendirmesi” başlıklı araştırma yukarıdaki soruların tartışılmasına imkân verebilecek en güncel verileri sunmaktadır.

Dijital Eşitsizlik, Dijital Sermaye ve Bağlantıda Kalma

Yaşlılık dönemi basitçe kronolojik yaş ile sınırlandırılmayacak ölçüde çeşitlenmiştir. Yaşam döngüsü perspektifiyle kümülatif avantaj ve dezavantajlar yaklaşımı bir arada değerlendirildiğinde, yaşlılık dönemindeki çeşitlilik kolayca anlaşılabilir. Türkiye yaşlanma çalışmaları literatüründe ise yaşam döngüsü perspektifi ihmal edilmekte, yaşlanma süreci ve yaşlılık dönemi basitçe hastalık-sağlık ikilemi içinde çözümlenmeye çalışılmaktadır (Arun, 2019). Yaşlanmayı yaşam boyu süren pratiklerden ve deneyimlerden bağımsız varsaymak, yaşlılık dönemini kavramayı olanaksız hale getirmekte, üstelik biyolojik indirgemeci bulgular üretmektedir. Oysa, yaşam döngüsü yaklaşımı "... makro düzeyde, kurumlar ile kültürel pratikleri de içerecek biçimde tüm toplumsal güçlerin, yaşamı dönüştüren özgün tarihsel olayların ve sosyal değişime yön veren dönemlerin yaşlanma sürecindeki ya da yaşlılık dönemindeki etkinliğini görünür kılmaya çalışır." (Arun, 2019, s. 83). Sonuç olarak yaşlılık dönemi çeşitlilik içerir, yaşlılar da homojen toplumsal bir grup değildir (Arun, 2018). Yaşlılık döneminde ve yaşlanma sürecinde çeşitliliği ampirik olarak gözlemlemenin, anlayabilmenin ve konuya ilişkin kavrayış geliştirebilmenin en etkin yollarından birisi yaşam döngüsü yaklaşımını dikkate alarak ilişkisel analizler yapmayı gerektirir.

Sermaye ve sınıf kavramsallaştırmasıyla yaşlılık dönemini ve yaşlanma sürecini analiz etmek, böylece ilişkisel bir perspektifi kullanmak yaşlanma çalışmaları için oldukça yeni bir yaklaşım. Nitekim son yüzyılda Bourdieücü analizler toplumsal cinsiyet bağlamında sermaye kavramsallaştırmasıyla sınıf analizi sunmaktadır. Bunun en yetkin örneklerinden, DiMaggio (1982), Ericson (1996), Katz-Gerro (1999) ya da Silva (2006) ile van Eijck ve Oosterhout (2005) toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırarak sermaye kavramsallaştırmasıyla analizler yaparlar. Böylece insan eylemini ve gündelik yaşam pratiklerini yapısal olarak çözümlenmeye çalışırlar. Ancak yakın bir zamana değin tüm bu çözümlenelerde yaş ara bir değişken olarak kullanılmıştır. Friedman ve arkadaşları (2015) çalışmalarında yaş ve kuşakların sermaye hacmi ile sınıfsal pozisyonu çözümlerken yaşın ne denli kritik olduğuna, Bourdieu sosyolojisinde ise bunun ihmal edildiğine ilişkin eleştirilerini paylaşmaktadırlar (akt. Arun, 2017). İlişkisel çözümlenelerde oldukça geç denilebilecek bir dönemde fark edilmiş yaş ve kuşak etkileri, Türkiye’de yaşlanma çalışmalarında daha erken dönemlerde çalışılmaya başlanmıştır. Örneğin Arun (2009) Türkiye’de toplumsal cinsiyet ve kuşak bağlamında sermaye dağılımını analiz etmekte, seçkinler içinde yaşlı ve genç erkeklerin nispeten avantajlı konumlarını tartışmaktadır. Benzer düzeyde hacimli sermayeye sahip olsalar da yaşlı erkekler, eğitim, sağlık, ulaşım gibi kamu hizmetlerini değerlendirirken genç kuşaklara nazaran daha pozitif tutumlara sahiptir.

Yine de hem Türkiye’de hem Batı literatüründe, yaşlanma çalışmaları alanında, Bourdieu’nün sermaye kavramsallaştırmasıyla ilişkisel biçimde gerçekleştirilen analizler oldukça sınırlıdır. Nitekim, Gilleard (2020) Bourdieu’nün sermaye

kavramsallaştırması ve ona ek olarak ilişkisel çözümlerinin yaşlanma çalışmalarındaki önemini tartışmaktadır. Gilleard'ın vurguladığı üzere, Bourdieu sermaye kavramsallaştırmasıyla hem maddi hem maddi olmayan hem somut hem de somut olmayan sermaye türlerine işaret eder. Pratikleri anlamının yolu sermaye türüne ve hacmine bakmayı gerektirir. Dahası sermayenin her durumda ve her biçimde tekrarlanan sabit bir tarifi yoktur (Bourdieu, 1984, 1986'dan akt., Arun, 2015). Sermayenin en önemli vasıflarından biri de bireyi bir ilişkiler ağı içinde konumlandırmasıdır. Bu konumlandırma sermayenin hacmine ve kompozisyonuna göre gerçekleşir.

Biz çalışmamızda, sermayenin bu anahtar niteliklerinden hareketle, yaşlıların yalıtılma hissiyle başa çıkma ve bağlantıda kalma pratiklerinin toplumsal kökenle ne tür bir ilişkisi olduğunu anlamak üzere *dijital sermaye* kavramını kullanıyoruz. Dijital sermaye kavramıyla aynı zamanda, dijital eşitsizliğin derinleşen ve çeşitlenen formlarını anlamaya çalışıyoruz. Literatürde dijital eşitsizlik bağlamındaki tartışmalar, internet erişimine ilişkin eşitsizliklere dikkat çekilmek suretiyle dijital bölünme kavramıyla tartışılmaya başlanmıştır. Morriset'in sahip olanlarla olmayanlar arasındaki ayrıma işaret etmek için kullandığı dijital bölünme kavramı (Hoffman & Novak, 2001), nüfusun farklı kesimleri arasındaki internet erişim eşitsizliğine vurgu yapmaktaydı. Nitekim Castells, internetin yaşamın pek çok alanında merkezi bir konum işgal etmeye başlamasıyla birlikte internete erişimi olmayanların, sınırlı olanların ve interneti etkin şekilde kullanamayanların marjinalize olacağını dile getiriyordu (2001, s. 247). Bununla birlikte; internetin yaygınlaşmasındaki hızlı artış, sorunun sadece erişenler ve erişemeyenler arasındaki dikotomik bir karşıtlıkla ele alınamayacak kadar derin olduğunu ortaya koymaktaydı. Bu nedenle; dijital bölünme kavramı yerine dijital eşitsizlikler kavramı yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Pandemi döneminde eğitim, alışveriş, sağlık hizmetleri gibi pek çok faaliyetin yaygın olarak çevrimiçi ortamda yoğunlaşmasıyla birlikte dijital eşitsizliklerin dezavantajlı tarafında kalanlar için eşitsizliğin iyice derinleşmesi bu alandaki çalışmaların yaygınlığını ve önemini de artırmaktadır.

Bu bağlamda çalışmamızda analizlerimizi etkin kılmak üzere geliştirdiğimiz *dijital sermaye* kavramı, sahipliğin, erişimin, dijital becerinin, bilginin, yeteneklerin ve yetkinliğin kompozisyonudur. Nitekim Ragnedda ve Ruiu (2020) dijital sermayeyi tarihsel olarak biriktirelebilen ve aktarılabilen “dışsal olan” kaynaklar (dijital teknolojiler) ile “içsel olan” yetenek ve beceriler (bilgi, iletişim, güvenlik, içerik oluşturma ve problem çözme) olarak tanımlanmaktadır (s. 14). Böylece, dijital sermaye bir dijital mecrada nitelikli bilgiye erişmek, güç kazanmak, nüfuzu genişletmek ya da değiş-tokuş yapmak veya pazarlıklar için kullanılabilir. İşte bu nedenle Gilleard (2020) sermaye kavramının, Bourdieu tarafından ekonomik, kültürel ve sosyal olarak tanımlanmış klasik biçimlerinin yanında yeni biçimlerinin de geliştirilmesinin yaşlılık dönemindeki çeşitliliği anlayabilmek ve yaşlanma çalışmalarında ilişkisel bakış açısıyla çözümlerini ortaya koyabilmek için önemine vurgu yapmaktadır.

Dijital sermaye bu haliyle yeni bir sermaye türü olmanın yanı sıra, içselleştirilmiş kültürel sermayenin de temsillerinden birisidir. Zira Gilleard, BİT becerilerinin ve bilgisinin kültürel sermayenin biçimlerinden birisi olarak toplumsal tabakalaşmanın çocuklarından ya da torunlarından yaşlılara doğru aktarımının sağlık ve zindeliğin geliştirilmesi ve sürdürülmesi için bedenleşmiş kültürel sermaye türüne bir yatırım olduğunu vurgular (2020, s. 4). Böylesi bir yatırımla yaşlılarca sağlık ve zindeliğin sürdürülmesi sağlanır. Her durumda dijital sermaye gündelik yaşamda bir dizi sembolik çıkarların da dizilimi olabilir. Örneğin, Covid-19 salgınında dijital sermayesi hacimli olanların nitelikli bilgiye eriştikleri, teyit ve takip mekanizmalarını yetkin biçimde kullandıklarına işaret edilmiştir (Binark ve ark., 2020). Böylece hacimli dijital sermaye sahipleri, sağlıklı kalmanın ve hastalanmamanın yollarını arayışlarında yapısal engellerle etkin mücadele etme, kapatılma ve karantina süreçlerinde etkileşimlerini sürdürme olanağı da bulmuşlardır.

Literatürdeki konuya ilişkin araştırmaların sonuçları, yeni medya ortamlarının gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmesiyle, özellikle de pandemi döneminde yaşlıların bu iletişim kanallarına yönelik tutumlarının değişip değişmediğine ilişkin bir karşılaştırma olanağı vermesi açısından önemlidir. Örneğin, Tekedere ve Arpacı 2016 yılında gerçekleştirdikleri mikro ölçekli bir araştırmada yaşlıların %58,5'inin internet kullanmayı bilmediklerine işaret etmiştir. Üstelik bu araştırmanın katılımcılarından %80,6'sı ise internet kullanmayı, %65,1'i de sosyal medyayı kullanmayı öğrenmek istemediklerini belirtmişlerdir. Öte yandan Becerikli (2013) yeni iletişim teknolojilerini konu edinen araştırmaların, çocukların ve gençlerin eğilimlerini kapsayacak biçimde şekillendirildiklerini ve yaşlı nüfusun çoğunlukla yeni iletişim teknolojileriyle mesafeli oldukları önyargısı nedeniyle ihmal edildiğine dikkat çekmektedir. Bu önyargının toplumsal politikalar ve dijital hizmetlerin şekillendirilmesi üzerindeki etkilerini de tartışan Becerikli, Vural ve Bat'ın (2010) araştırmasına referansla verdiği örnekte, yaşlıların bankacılık işlemlerinde gençlere nazaran interneti daha fazla tercih ettiklerini belirtmiştir (Vural ve Bat, 2010, s. 3348'den akt., Becerikli, 2013, s. 30). Küçük ve Koçak'ın (2019) yaşlıların internet kullanım alışkanlıklarını konu edinen daha güncel araştırmalarında, katılımcıların %65'inin her gün düzenli olarak internet kullandığı belirtilmiş, her gün veya haftada en az 3-4 gün internet kullananların oranının %94,4 olduğu tespit edilmiştir.

Özellikle pandemi sürecinde, yaşlıların dijital ortamlar aracılığıyla çeşitli gruplarla bağlantıda kalması, evin içine kısıtlanan yaşamın dışarı açılmasını sağlamış, yaşlıların toplumsal yalıtılmayı aşmalarında yardımcı olmuştur (Nyugen ve ark., 2020). Nyugen ve arkadaşlarının pandemi sırasında gerçekleştirdikleri araştırmalarında da dijital beceri yoksunu olan ve internete erişimde maliyet sorununa dikkat eden yaşlı nüfusun, dijital olanakları daha az kullandığı saptanmıştır. Pei ve Fu'nun Çin'de yaşlanan nüfus oranının en yüksek olduğu Jiangsu, Anhui ve Zhejiang eyaletlerinde yaşayan 19 yaşlı

kadın ile nitel ve dijital etnografi yöntemi ile gerçekleştirdikleri araştırmada hâkim toplumsal cinsiyet normlarının, kadınları daha az yetenekli olarak etiketlediğini ve bu şekilde dijital yetkinlik kazanmaya yönelik eylemliliklerini kısıtladığını saptamışlardır. Üstelik toplumsal eşitsizlikler, yaşlı kadınların yeni araçlar edinmelerini de engellemektedir. Pei ve Fu'nun araştırmasında toplumsal yalıtılma sürecinde, enformasyon alışverişinin bireylerin aidiyet duygusunu beslediği görülmüştür. Araştırmada toplumsal olarak dezavantajlı olan yaşlı kadınların sosyal medya uygulamaları dolayısıyla, yaşam deneyimleri ve duygularıyla ilgili haberleri kamusal alanda paylaşarak kendilerini ifade ettikleri ve duygusal ihtiyaçlarını karşıladıkları tespit edilmiştir (2022). Türkiye’de pandemi döneminde gerçekleştirilen nitel bir araştırmada yaşlılar (65 yaş üstü) için geleneksel medyanın özellikle de televizyonun en önemli enformasyon kaynağı olduğu, evde geçirilen sürenin artmasıyla televizyon izlemek için ayrılan sürenin de arttığı, televizyonun sadece bir enformasyon kaynağı olarak değil aynı zamanda evde geçirilen zamana eşlik eden bir “arkadaş” işlevi gördüğü ortaya konmuştur (Kılıç ve ark., 2021, s.139). Araştırmada ayrıca katılımcıların akıllı telefonları, Facebook ve WhatsApp’ı da enformasyon erişimi ve paylaşımı için sıklıkla kullandıkları, bu platformlar ve araçlar aracılığıyla yüz yüze iletişimden yoksun oldukları dönemde yakın çevreleriyle bağlantıda kalabildikleri saptanmıştır (Kılıç ve ark., 2021, s. 142–144).

Araştırmanın Yöntemi, Saha Çalışması ve Görüşmelerin Gerçekleştirilmesi

“Covid19 Sürecinde Yaşlıların Enformasyon Arayışı ve Enformasyon Değerlendirmesi” (Binark ve ark., 2020) başlıklı araştırma kesitsel bir tarama (sörvey) araştırmasıdır. Türkiye genelinde 1075 yaşlıdan oluşan temsili bir örneklem ile 2020 yılı Temmuz ve Ağustos aylarında gerçekleştirilmiştir. Verilerin toplanması sürecinde kapatılmanın olduğu dönemlerde telefon görüşmeleri, kısıtlamaların kaldırıldığı dönemlerde ise yüz yüze görüşme tekniği kullanılmıştır.

TÜİK 2019 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine göre Türkiye’de 65 yaş üstünde 7550727 kişi yaşamaktadır. Minimum 1073 yaşlı kişiyle yapılacak bir tarama araştırmasının, Türkiye nüfusunu %95 güven aralığında $\pm\%3$ hata payı ile temsil edeceği hesaplanmıştır (Lin, 1976). Araştırma kapsamında, örneklem karakteristiğinin Türkiye’nin yaşlı nüfusunu yansıtmayı amacıyla tabakalı ve küme örnekleme teknikleri kullanılmıştır. Başka bir deyişle, her bir alt popülasyon önce tek bir tabakaya tahsis edilip sınıflandırıldıktan sonra her bir kümeden önceden belirlenmiş tabaka örneği basit rastgele örnekleme ile seçilmiştir. Bu türlü seçimler örneklem hatasını azalttığı için, örneklemin anakütleyi temsil etme gücünü arttırmaktadır (Neuman, 2010). Öncelikle araştırmanın evrenini oluşturan 65 yaş ve üstü grup, Türkiye İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasının 1. Düzeyinde (12 İstatistiki Bölge) cinsiyete göre kümelendirilmiştir. Bu örneklem kümesindeki alt kategoriler karşılıklı olarak

birbirini dışlamakta ve her birim yalnızca tek bir gruba girebilmektedir. Anakütleyi daha iyi temsil etmek üzere örnekleme, anakütlenin dağılımı ile paralel bir dağılım oluşturulmuştur. Her istatistiki bölgeden o bölgeyi temsil edecek bir il seçilmiştir. Böylece araştırmada görüşmeler Antalya, Ankara, Bursa, Çanakkale, Diyarbakır, Erzurum, İstanbul, İzmir, Kayseri, Samsun, Trabzon ve Van’da ikamet eden kişiler ile gerçekleştirilmiştir. Saha çalışmasındaki bir zorluk, yaş ile ilgili ortaya çıkmıştır. Türkiye’de 75 yaş üstü nüfus, 64 – 75 arası nüfustan daha azdır. Aynı zamanda 75 yaş üstü kişilerde bilişsel rahatsızlıkların görülme sıklığı daha fazladır. Bundan ötürü, 75 yaş üstü nüfusa ulaşmak diğer yaş kategorisinden daha zor olmuştur. Örneklem dağılımında olası sapmalar saha süresince periyodik olarak kontrol edilerek ek görüşmeler yapılması sonucunda çalışmanın başında belirlenen ölçütlere göre örneklem sayısına ulaşılmıştır. Araştırma sonunda 1075 katılımcıyla görüşmeler tamamlanmıştır.

Araştırmanın saha çalışması 10 Temmuz-27 Ağustos 2020 tarihleri arasında, 49 günde gerçekleştirilmiştir. Saha çalışması için gerekli etik kurul izni Atatürk Üniversitesi’nden 7.05.2020 tarihinde alınmıştır. Çalışmada kullanılan aydınlatılmış onam formu soru kâğıdının başında sunulmuştur. Araştırmaya dahil olacak katılımcılardan görüşmelere başlamadan önce bu form okunarak aydınlatılmış onam alınmıştır. Analizlere başlamadan önce veri seti hatalara karşı kontrol edilmiş, toplumsal cinsiyet ve yaşa göre ağırlıklandırılmıştır. Katılımcıların enformasyona erişim, güven ve elde ettikleri enformasyonu değerlendirme süreçlerini anlamak amacıyla tasarlanan soru kâğıdı “Demografik Bilgiler”, “BİT Sahipliği ve Kullanımı”, “Enformasyon Gereksinimi, Enformasyon Arama Amaçlı BİT Kullanımı ve Güven”, “Teyit ve Enformasyon Edinme Tercihleri” ve “Bağlantıda Kalma Hali” olmak üzere beş ana bölümden oluşmaktadır.

Operasyonel Tanımlar ve İndeks Değişkenlerin Oluşturulması

Literatürde kompleks kavramları ölçmek üzere iki ana yol benimsenir. Bunlardan birisi ölçeklerden yararlanmak diğeri ise indeks değişkenler oluşturmaktır (Neuman, 2011). İndeks değişken oluşturmak üzere araştırmacılar operasyonelleştirme sürecinde birbiriyle ilgili olarak hazırladıkları sorular arasında yaratıcı bağ kurarlar. İndeks değişkenleri oluşturmak amacıyla kullanılan soruların yanıt kategorileri böylece toplanabilir hale dönüştürülür. Araştırmamızda da benzer bir yol izlenerek dijital sermayeyi ve toplumsal sınıfları ölçmek üzere geliştirilmiş indeks değişkenler oluşturulmuştur.

Araştırmada, dijital sermaye değişkenini oluşturmak için önce sahiplik ve yetkinlik göstergeleri belirlenmiş, ardından sahiplik ve yetkinliği ölçmek üzere kullanılan sorular bir araya getirilerek bu değişkenler oluşturulmuştur. Dijital sahiplik, dijital araçlara ve internet bağlantısına sahip olmayı ölçmektedir. Dijital yetkinlik ise, sahip olunan tüm dijital araçlarla internette gezinme, arama yapma, çevrimiçi iletişim kurma, çevrimiçi

hizmetleri kullanma (e-bankacılık, kamu hizmetleri, internet alışverişi gibi) ve elde edilen enformasyonu filtreleme (bilgi amaçlı kullanma, teyit gibi) işlemlerini yapabileme yetkinliğini ölçmektedir. Her iki değişken bir araya gelerek dijital sermayeyi oluşturmaktadır.³

Toplumsal pozisyonu ölçmek üzere gelir ve eğitim değişkeninin kesişiminde 10 farklı toplumsal tipoloji oluşturulmuştur. Toplumsal pozisyon tipolojisini oluşturmak üzere Arun'un (2017) önerdiği kesişimsellik stratejisi kullanılmıştır. Bu tipolojide gelir ve eğitim gibi toplumsal pozisyonu belirlemek üzere kullanılan iki değişken yardımıyla toplumsal sınıfları 10 farklı kategoriye ayırmak mümkündür. Her bir kategori kendi içinde gelir ve eğitim bakımından nispeten homojendir. Örneğin, herhangi bir geliri olmayanlar ve okuryazar olmayanlar en alttaki kesimi oluştururlar. Daha sonra diğer eğitim kategorileri gelirin kesme noktaları ile eşleştirilir. En üstte hem gelir açısından hem de eğitim açısından en varlıklı olan kesimler bulunur. Gelir dağılımında kesme noktaları Sunar'ın (2016) güncel araştırmasından elde edilmiştir. Toplumsal pozisyon tipolojisi oluşturulduktan sonra buradaki detaylı sınıflamadan hareketle toplumsal sınıf değişkeni elde edilir. Ardından toplumsal sınıfları kategorize etmek üzere Arun'un (2017) çalışmasında oluşturduğu beş sınıf kategorisi kullanılmıştır. Böylece, imtiyazsız sınıflar olarak tanımlanan kesimler gelir ve eğitim açısından herhangi bir imtiyazı olmayan kesimi tanımlamak üzere; kültürel soylular ise gelir ve eğitim açısından en yetkin olan kesimi tanımlamak üzere sınıflandırılır. Arun'a göre imtiyazsız sınıfların üzerinde yer alan üç kesim gelir ve eğitim açısından "belirli bir düzeye" sahip olanları tanımlar. Bu belirli düzey içinde sınıflar ya gelir açısından ya eğitim açısından bir noktada görece daha yoksundurlar. Kültüre olan düşkünlükleri nedeniyle kültürel soylular olarak adlandırılan (Arun, 2017, s. 30) sınıf, üst sınıflardan daha hacimli sermayeye sahiptirler. Onların hem gelir hem eğitim açısından varlıklı olmalarının yanı sıra kültürel tüketimlerinin de bir ritmi vardır. Sadece eğitim ve gelir açısından en varlıklı kesimi oluşturmakla kalmazlar, ritmik olarak gerçekleştirdikleri kültürel tüketim etkinlikleri onları diğerlerinden şaşmaz biçimde ayırmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde hem demografik değişkenlerin hem de indeks değişkenlerle gerçekleştirilen analizlerin detaylı sonuçları sunulmaktadır.

Covid-19 Salgınında Türkiye'de Yaşlıların Demografik Görünümü

Yaşlanma olgusu her kişi tarafından, yaşamları boyunca edindikleri toplumsal, kültürel, ekonomik sermayelerine göre farklı şekillerde tecrübe edilir. Kentte ve kırsal alanda yaşayan yaşlıların, kamusal katılımları, toplumsal talepleri ve sağlık hizmetlerinden yararlanma istekleri çeşitlenir, farklılık gösterir. Böylece yaşlanma olgusunun homojen olmadığını kavrarız (Şentürk, 2020). Bu nedenle araştırmaya

³ Bu operasyonelleştirmede Ragnedda (2018), Ragnedda ve arkadaşları (2020) ve Ragnedda ve Ruiu'nun (2020) tartışmalarından da yararlanılmıştır.

katılan yaşlıların kimler olduğunu tanımlamak ve çeşitliliği ele almak önemlidir. Araştırmaya katılan yaşlıların %56'sı kadınlardan oluşmaktadır. Yaş gruplarına göre bu dağılım Türkiye yaşlı nüfusu dağılımıyla benzerdir. Yaşlıların çoğunluğunu (%42'sini) 65-69 yaş grubundaki yaşlılar oluşturmaktadır. Diğer yaş grupları ise örneklem içinde nispeten üç eşit parçaya temsil edilmiştir. Yaşlıları çalışma durumlarına göre sınıfladığımızda yarıya yakını (%44'ü) emeklilerden oluşur. Üçte birinden fazlasının ise (%39'u) gelir getiren bir işi bulunmamaktadır. Toplumsal cinsiyet bağlamında değerlendirildiğinde kadınların üçte ikisinin (%69'unun) gelir getirici bir işinin olmadığı görülmektedir. Kendi hesabına ve ücretli çalışanların oranlarıysa nispeten daha azdır. Yaşlıların bir kısmı (%9'u) kendi hesabına ve bir kısmı da (%7'si) ücretli-maaşlı olarak çalışmaktadırlar. Araştırmaya katılan yaşlıların beşte üçünden fazlası (%67'si) evli, beşte birinden biraz fazlası da (%23'ü) duldur. Dul yaşlıların üçte ikisinden fazlası (%75'i) kadınlardan oluşmaktadır. Geri kalan yaşlıların %7'si hiç evlenmemiş %3'ü de eşinden ayrılmıştır.

Katılımcıların %39'unun eğitim düzeyi ilkökul altıdır. Bu durum, yaşlıların temel okuryazarlık bilgi ve becerilerinin düşük olduğunu göstermektedir. Yaşlıların %28'i ilkökul, %13'ü ortaokul, %9'u lise mezunu, %3'ü meslek lisesi mezunudur. Üniversite mezunu oranı %6'dır. Lisansüstü ve doktora derecesine sahip olanlar ise %0,7'dir. Eğitim bakımından en varlıklı kesim 65-69 yaş grubundaki yaşlılardır. Bu yaş grubunda ilkökul altı eğitime sahip olanların oranı dörtte bir düzeyinde, lise ve üniversite mezunu olanların oranı ise dörtte birden daha fazladır.

Yaşlıların %95'i televizyon sahibidir; %13'ünün hanesinde dizüstü ve masaüstü bilgisayar bulunmaktadır; radyo sahipliği oranı ise %14'tür. Tablet sahibi olanlar %5, akıllı telefon sahibi olanlar %51 ve akıllı televizyon sahibi olanlar ise %6 oranındadır. Yaşlıların %56'sının hanelerinde internet bağlantısı yoktur. Hanede internet erişimi için altyapı hizmetinin olmaması, internete erişilemediği anlamına gelmemektedir. Özellikle akıllı telefon sahipliğinin yüksek olması, mobil internet hizmeti üzerinden sosyal medya platform ve uygulamalarının kullanılmasına olanak sağlayabilir. Ancak, yaşlıların son üç ayda internete girip girmedikleri sorulduğunda, %65'i olumsuz yanıt vermiştir. Bu yanıt, hanede masaüstü bilgisayar, tablet, akıllı telefon, akıllı televizyon olduğu da düşünülürse ilginç bir bulgudur. Dolayısıyla, aracın var olması, aracın sağladığı olanakların kullanıldığı anlamına gelmemektedir. Bu soruya, toplumsal cinsiyet odağında bakıldığında, yaşlı kadınların %69'unun, yaşlı erkeklerin %60'ının son üç ayda interneti kullanmadığı anlaşılmaktadır.

Yaşlı kadın ve yaşlı erkeklerin yarısından fazlası (%55'i) WhatsApp uygulamasına sahiptir. Facebook ise, erkek katılımcılar tarafından daha fazla grup üyeliği amacıyla kullanılmaktadır. Erkeklerin %20,3'ü kadınların ise %14,5'i Facebook'da çevrimiçi grup üyesidir. Yaşlılara, salgın sırasında yalıtılmışlık hissinin üstesinden gelmelerinde

hangi iletişim aracını daha faydalı buldukları sorulduğunda, %58'i televizyon yanıtını vermiştir. Bunu sırasıyla telefon görüşmesi (%24'ü) ve akıllı telefon görüşmesi (%11) izlemektedir. Telefon ve akıllı telefon, katılımcılara dolayımlanmış kişilerarası iletişim olanağı sağlamaktadır. Sonuçlara göre, küçük bir grup için (%3) gazete, dergi, radyo gibi geleneksel medya faydalı olurken, yine %3'lük bir kesim tarafından bilgisayar ve internet kullanımının da yalıtılmışlık hissini hafifletmekte yardımcı bir işlevi olduğu bildirilmiştir.

Covid-19 Döneminde Yalıtılma Hissiyle Başa Çıkma ve Bağlantıda Kalma Pratiklerinin Toplumsal Koşulları

Geleneksel medya ve yeni medya ortamlarının, bireylerin toplumsal çevreleriyle bağlantı içinde kalmalarına olanaklar sağladığı bilinmektedir. Özellikle sosyal medya platformları, toplumsal, siyasal ve kültürel olayları bir akış içinde bireyin takip etmesine olanak sağlarken, aynı zamanda çevrimiçi gruplara üyelikler ve aidiyetler dolayısıyla, kimliklenme pratikleri pekiştirilmektedir. boyd'un⁴ (2010) *ağdaşmış kamular* adını verdiği bu olgu, bireyin sosyal bir çevrede neden bağlantıda kalma gereksinimi duyduğunu izah eder. Salgın sırasında çevrimiçinde bağlantılı kalma, geleneksel ve yeni medya üzerinden enformasyon edinmeye çalışma salgına karşı toplumsal yalıtılma hissiyle başa çıkmaya yönelik stratejilerdir.

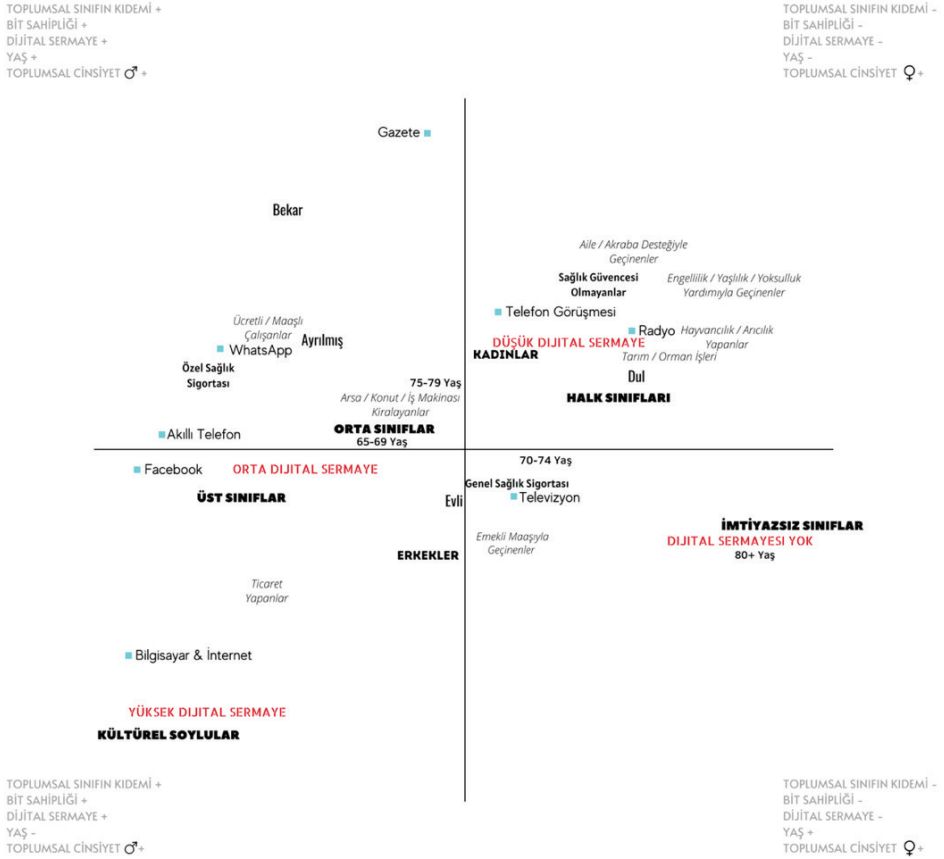
Yaşlılar da pandemi sırasında toplumsal çevre ve yakınlarıyla bağlantıda kalmak için, bu olanağı sunan iletişim kanallarına ve araçlarına yönelmiştir. Bu iletişim araçlarının yaşlılar için dış dünya ile bağlarını devam ettirme olanağı sağlamanın yanı sıra, salgın koşullarında daha da kısıtlanan yüz yüze iletişimi ikame ettiği söylenebilir. Örneğin, medya üzerinden kurulan parasosyal etkileşimin yalıtılmışlık ve yalnızlık hissi üzerinde hafifletici bir etkisi olduğu yönünde bulguları görmek mümkündür. Dönemin çalışmalarından yola çıkan Rubin ve Rubin (1982) parasosyal etkileşimin, bazı insanlar için kişilerarası ilişkilere yönelik olarak işlevsel bir alternatif olabileceğini belirtmişlerdir. Yaşlıların televizyon izleme örüntüleri ve motivasyonları üzerine gerçekleştirdikleri araştırmada Rubin ve Rubin, televizyonun haber ve eğlence gereksinimi için bir araç olmasının yanı sıra, şu işlevleri de olduğunu tespit etmiştir: yalıtılmışlık hissini azaltma, gündelik yaşama refakat etme, kişilerarası iletişimi ikame etme, para-sosyal etkileşim, zaman geçirme, günü bölümlendirme ve çevre ile bağlantıyı sağlama. Bu bağlamda, araştırmacılar medya kullanımının, yaşlılar için azalmış kişisel ilişkilerin ve kaybedilmiş kişilerarası etkileşimlerin bir telafisi olduğunu savunmaktadır (s. 288).

Yeni medya ortamlarının kullanımının yaşlılıkta iyi oluş düzeyi ile ilintili olabileceğine dair literatür bulguları olduğunu görmek mümkün. Cotton ve arkadaşları

4 danah boyd, adını ve soyadını küçük harflerle yazmaktadır. Metinde de araştırmacının adı ve soyadı kendisinin tercih ettiği biçimde yazılmıştır.

(2014), BİT kullanımının öznel iyi oluş eksikliği veya depresyon üzerindeki etkisini incelemiş, öznel iyi oluşa BİT kullanımının olumlu yönde katkı yaptığı sonucuna ulaşmıştır. Heo ve arkadaşları da (2015), internet kullanımının yaşam doyumu, sosyal destek veya farklı boyutları ile ödomanik iyi oluş gibi çeşitli göstergelerle pozitif yönde ilişkili olduğunu bildirmektedir. Quintana ve arkadaşları (2018) ise, yaşlılarda internet ve e-posta kullanımının, iyi oluşun ödomanik bileşeni ile ilişkili olduğunu saptamışlardır (akt., Hofer ve ark., 2019, s. 4428). Küçük ve Koçak (2019) da yaşlıların yarısından fazlasının yalnızlığın üstesinden gelmek için internet kullandıkları sonucuna ulaşmıştır. BİT'leri web-bağlantılı ve web-bağlantısız olarak iki kategoride ele alan ve bu teknolojilerin yaşlılıkta kullanımının iyi oluş ile ilişkisini araştıran Schломann ve arkadaşları (2020), web bağlantılı BİT kullanan katılımcılarda, daha düşük düzeyde yalnızlık, daha düşük düzeyde anomi ve daha yüksek düzeyde otonomi görüldüğünü belirtmişlerdir.

Yakında zamanda gerçekleştirilmiş anılan bu çalışmalar dışında genel olarak literatürdeki çalışmalar iki nedenle indirgemeci bir eğilim taşımaktadır: İlk, yaşlıların homojen bir toplumsal kesim olduğu varsayımından hareketle araştırma bulgularının çözümlendiği görülmektedir. İkinci olarak, farklı yaş gruplarının BİT kullanımıyla bağlantıda kalma pratiklerinin biyolojik vasıflarıyla açıklandığı dikkat çekmektedir. Nitekim, Türkiye yaşlanma çalışmaları literatüründeki az sayıdaki araştırmada BİT kullanımının kronolojik yaş, cinsiyet gibi biyolojik vasıflarla değil toplumsal kökenle olan ilişkisi anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmalar yerel düzeydeki araştırmalardan oluşur. Çok sayıdaki araştırma, yaşlıların kronolojik yaş ya da cinsiyet gibi biyolojik vasıfları dolayısıyla BİT sahibi olamadıklarını, böylece kullanım yatkınlığını da geliştiremediklerini ileri sürmektedir (Arun, 2020). Oysa ne biyolojik nitelikler dijital eşitsizliği belirleyebilir ne de yaşlılar homojen bir toplumsal grubu oluşturur. O halde BİT sahipliğini, kullanım yetkinliğini ve dijital sermaye hacmini belirleyen unsur toplumsal köken olabilir mi? Yaşlıların yalıtılma hissiyle başa çıkma ve bağlantıda kalma pratiklerinin toplumsal kökenle ne tür bir ilişkisi vardır? Aşağıda tartışılacağı üzere çoklu müteakabiliyet analizi, Türkiye'de yaşlıların medya pratikleri dolayısıyla bağlantıda kalma ve yalıtılma hissiyle başa çıkma stratejilerini bu sorular temelinde çözümlenmektedir.

Şekil 1. Covid-19 Pandemi döneminde bağlantıda kalma stratejilerinin toplumsal koşulları (çoklu müttekabiliyet analizi)

Çoklu müttekabiliyet analiziyle oluşturulmuş bu haritada, yatay ekseninde toplumsal sınıflar ve dijital sermaye; dikey ekseninde ise toplumsal cinsiyet tarafından belirlenmiş bir alanda medya pratikleri ve bağlantıda kalma stratejileri sergilenmektedir. Yaşlı kadınların ve yaşlı erkeklerin toplumsal sınıfları ilk bakışta ayırt edilebilir: Yaşlı erkekler, üst sınıflar ve kültürel soylular arasında daha yüksek oranda kendilerine yer bulmaktadır. Yaşlı kadınlara nazaran sahip oldukları geniş gelir ve eğitim olanakları yaşam döngüleri boyunca çeşitli avantajları biriktirmelerini sağlamıştır. Gelir ve eğitim açısından varlıklı olan yaşlı erkekler üst sınıfların ve kültürel soyluların kahir ekseriyetini oluştururlar. Dijital sermayeleri de aynı ekseninde konumlanır. Yaşlı erkeklerin dijital sermayeleri oldukça hacimlidir. Üst sınıfların dijital sermayeleri orta düzeyde, kültürel soyluların ise yüksek düzeydedir. Her iki sınıf içinde BİT sahipliği çeşitli ve zengindir. Çeşitlenen sayıda BİT sahibi olan üst sınıflardaki yaşlı erkekler medeni durumları itibarıyla da diğer sınıflardan ayrışır; onlar çoğunlukla evlidirler.

Evli olmak ve evli kalmak yaşam döngülerinde gelire bağlı avantajları biriktirmenin kolaylaştırıcısı olmuştur. Nitekim medeni durum, Türkiye’de yaşlılık döneminde eşitsizliğin yeşerdiği, boşanmış, ayrılmış ve dul kalanlara doğru giden bir silsilede yoksulluğun yaygınlaştığı bir alandır. Türkiye’de evli olan ve evli kalan yaşlılar her zaman daha üst gelir grubunda yer almışlardır (Arun, 2013). Covid-19 salgınında bu kesimlerin bağlantıda kalma stratejileri çeşitlenen BİT sahipliği nedeniyle oldukça etkin niteliktedir. Akıllı telefon, bilgisayar ve internet aracılığıyla görüşmeler yapmak, WhatsApp gruplarında etkin bir varlık sergilemek ve Facebook aracılığıyla bağlantıda kalmak oldukça yaygındır. Sınıfsal pozisyonlarının sağladığı kıdem, dijital sermayenin hacmini artırmış, hacimli dijital sermaye sahibi olmak, BİT kullanma yetkinliğini ve yatkınlığını geliştirmiştir. Kültürel soyluları oluşturan yaşlılar, Covid-19 salgınında nitelikli enformasyona erişimleri önündeki engelleri aşmak üzere hacimli dijital sermayelerini etkin biçimde kullanmışlardır. Nitelikli enformasyona daha çok sayıda kanal aracılığıyla ulaşırlar. Çok sayıda kanaldan enformasyona erişmenin yanı sıra, teyit ve takip süreçlerinde de aktiftirler. Enformasyon edinme kanallarının çeşitlenmesi, teyit ve takip etme yatkınlıkları sınıfsal pozisyonlarının katkısıyla etkinleşir. Yaşlıların içindeki hayli varlıklı bu toplumsal kesimler, Covid-19 döneminde hem konvansiyonel hem dijital eşitsizliğin etkilerinin üstesinden gelebilen küçük bir azınlığı oluştururlar. Daha fazla evli, aynı zamanda özel sağlık güvencesine sahip, gelir düzeyi yüksek, eğitilmiş, emekli maaşı olan erkek görünümü bu sınıfın temel toplumsal bileşenleridir. Emekli maaşına sahip olmak mühim kırılma noktalarından birisidir. Zira böylesi bir sosyal güvence yaşam döngüsü içinde gelir getirici bir işte uzun süreli istihdam edilmenin göstergesidir. Haneye düzenli gelir girmesi, gelirin niceliksel büyüklüğünden daha önemlidir. Emekli maaşına sahip olmak, yaşlı erkekler için sınıfsal pozisyonun kıdemini artıran bir unsur olarak görülebilir.

Kültürel soylulardan halk sınıflarına doğru bir hareket yaşlıların sınıfsal kıdemini düşürürken BİT sahipliğini azaltır, dijital sermaye hacmini daraltır. Halk sınıfları ve daha altta imtiyazsız sınıflar konumlanırken, burada kadınların sayısı artar. Yaşlı kadınlar daha fazla halk sınıfları ve imtiyazsız sınıflar arasında temsil edilirler. Yoksullukları maddi yoksunluğun ötesine geçer. Eğitimden geri bırakılmış olmak yaşam döngüsü içinde istihdamdan uzak tutulmayla kesiştiğinde, kamusal alandan ziyade özel alanda kendilerine yer bulurlar. Bu kesimdeki yaşlı kadınlar için otantik seslerini duyurmak üzere kamusal alana çıkmak, sınıfsal olarak mümkün olmayacaktır. Zira yaşlı kadınların yaygın olarak içinde konumlandıkları halk sınıfları aile ya da akraba desteğiyle geçimlerini sağlamaktadır. Halk sınıfları içinde engellilik, yaşlılık ya da yoksulluk maaşıyla geçinen yaşlı kadınların sayısı azımsanmayacak düzeydedir. Dulluk, basitçe medeni durumun ifadesi olmanın ötesinde, yoksulluğun biçimini göstermesi bakımından dikkat çekici olgudur. Dul yaşlı kadınlar sadece eşlerini yitirmekle kalmazlar, yalnız geçirecekleri uzun ömürlerinde aile üyesi bir kişi ya da kuruma bağımlı hale gelirler. Aile/akraba yardımıyla ya da engellilik/yaşlılık/yoksulluk

yardımlarıyla geçinmek yaşlı kadınlar için bir kişiye ya da kuruma bağımlı olarak sürdürülen uzun bir ömre işaret eder. Uzun ömürlü olmak Türkiye’de yaşlı dul kadınlar için bir avantaj değildir, son on yıldır değişmeyen bir eğilimin yansımasıdır. On yıl önceki araştırmalarda da görünür olan bu eğilim, sağlık güvencesinden yoksun yaşlı dul kadınların yaşam seyri içinde kimliğinin de parçasını oluşturur (Arun, 2013). Kırdaki ya da kentte yaşıyor olmaları konvansiyonel ve dijital eşitsizliği farklı formlarda deneyimlemelerine yol açar. Kentteki yaşlı kadınların sağlık hizmetlerine nispeten kolaylaşan ulaşımı söz konusu iken, yerel yönetimlerin sunduğu hizmetlerden de daha etkin yararlandıkları görünür (Arun, 2020). Oysa, bilhassa Covid-19 döneminde kırdaki yaşlı kadınların kamusal alanda görünür olmadıkları, otantik seslerini duyuramadıkları ve yerel yönetimlerin sunduğu hizmetlerden de yararlanamadıkları anlaşılmıştır. Hizmetlerden yararlanamamak basitçe bir yoksunluğa işaret etmez aynı zamanda insan haklarının ihlali anlamına gelir. Nitekim derinleşen yoksullukla mücadele eden, servet üretemez konuma düşen kırdaki yoksul yaşlı kadınlar daha fazla yaş ayrımcılığına uğramaktadırlar (Arun, 2021). Halk sınıfları içindeki yaşlı kadınlar kırdaki tarım sektöründe istihdam edilirler. Hayvancılık/arıcılık yapanlar ile tarım/orman işlerinde istihdam edilen yaşlı kadınlar hane halkı namına çalışırlar. Ücretsiz aile işçisi olarak gelir getirici bir iş kapsamında sosyal güvenlik desteğinden yoksundurlar. Araştırmanın bulgularına göre düşük düzeyde dijital sermayeye sahiptirler. Dijital sermayenin daralan hacmi, Covid-19 salgınında radyo ile ya da hatlı telefon ile bağlantıda kaldıklarına işaret eder. BİT sahipliğinin radyo ya da hatlı telefonla sınırlanmış bu düzeyi dijital eşitsizliğin hangi yaşlı kesim içinde daha yaygın olduğunu ortaya sermektedir. Düşük düzeyde dijital sermaye sahibi olmak demek, yaşlı kadınlar için BİT sahipliğinin sınırlarını gösterdiği gibi teknoloji kullanımına neden yatkın olmadıklarını da açıklar. Yaş ya da cinsiyet gibi biyolojik vasıfları nedeniyle değil, sınıfsal konumlarının oluşturduğu dezavantajlar nedeniyle BİT’e sahip olamazlar ve kullanım yatkınlığı geliştiremezler. Benzer bir eğilim imtiyazsız sınıflar içinde geçerlidir. Ne var ki, imtiyazsız sınıflar içinde dijital sermayenin daralan hacminden söz edilmez. Dijital sermayesi hiç olmayan kesimler imtiyazsız sınıflardır. İmtiyazsız sınıflar Covid-19 salgınında ancak televizyon aracılığıyla toplumsal çevreyle bağlantıda kalmaya çalışırlar. Bu sınıftaki yaşlı kadınlar için televizyon yalıtılma hissiyle mücadele etmenin neredeyse tek aracıdır. Nitelikli enformasyona erişemedikleri gibi, televizyon aracılığıyla edindikleri enformasyonun güvenilirliğini teyit edebilecek sınıfsal yetkinliğe ve zihinsel araçlara da sahip değillerdir. Daha fazla dul, yalnız, sağlık güvencesinden yoksun, gelir düzeyi düşük, okur-yazar olmayan, aile/akraba desteğiyle ya da engellilik/yaşlılık/ yoksulluk yardımıyla geçinebilen kadın görünümü bu sınıfın temel toplumsal bileşenleridir.

Çoklu müteakabiliyet analizi, dijital eşitsizliğin, toplumsal, ekonomik ve kültürel eşitsizliğin bir uzantısı olduğunu göstermiştir. Nitekim, dijital eşitsizlikler üç düzeyde işlemektedir. İlk düzey, kişilerin BİT’e erişim durumlarını açıklarken, ikinci düzey bu

teknolojileri kullanım becerilerine vurgu yapar (Ragnedda, 2020, s. 48). Üçüncü düzey eşitsizlikse, BİT kullanıcılarının bu kullanımlar sonucu elde ettikleri somut sonuç ve faydalardaki eşitsizliği tanımlamaktadır. Kullanıcıların bu dijital deneyimleri gözlemlenebilir çıktılara ve somut faydaya dönüştürebilmeleri, çevrimdışı ilişkileri, toplumsal ve ekonomik konumları ve bunun yanı sıra kullanıcıların dijital sermayeleri ile ilişki içerisindedir (Ragnedda, 2018; Ragnedda, 2020, s. 48). Ragnedda ve Ruii (2020) konvansiyonel eşitsizliklerin dijital alana aktarılmasıyla sosyal ve dijital eşitsizliklerin iç içe bir yapı oluşturması durumunu “çift döngü süreci” (double-loop process) olarak adlandırmaktadır. Araştırma bulgularımız, toplumsal sınıf ve toplumsal cinsiyet değişkeninin yaş ile kesişimi temelinde dijital sermaye hacmine bağlı olarak üçüncü düzey eşitsizliğin de Türkiye’de bilhassa halk sınıfları ve imtiyazsız sınıflara mensup yaşlılar arasında yaşandığını göstermektedir. Özellikle dijital sermaye bağlı olarak elde edilen enformasyonun niteliği ve bunun gündelik yaşamı iyileştirmedeki rolü göz önüne alınacak olursa, dijital eşitsizliklerin üçüncü boyutu üzerinde önemle durulması gereken bir sorun olarak ortaya çıkar.

Sonuç

Araştırma bulgularımız, pandemi koşullarında yaşlıların, yaklaşık dörtte birinin çevrimiçi gruplara üye olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, kullanım için gerekli donanım ve becerilere sahip olunursa, yaşlıların yeni medya ortamlarını kullanmaya yatkın olduklarına işaret etmektedir. Biyolojik vasıfları değil, toplumsal kökenleri nedeniyle yaladıkları hem konvansiyonel eşitsizlikler hem birinci ve ikinci düzey dijital eşitsizlikler yaşlıların yeni medya kullanımının önündeki temel engelleri oluşturmaktadır.

Türkiye’de yaşlıların medya ve yeni medya kullanım pratikleri dolayısıyla bağlantıda kalma ve yalıtılma hissiyle başa çıkma stratejileri farklı düzeylerdeki dijital eşitsizlikler bağlamında çeşitlenmektedir. Üst ve orta sınıf yaşlılar çevrimiçi gruplara üye olma eğilimi sergilemektedir. WhatsApp ya da Facebook gibi gruplara aktif katılan yaşlıların aile üyeleriyle iletişim içinde kaldıkları tespit edilmiştir. Dolayısıyla yalıtılma hissiyle başa çıkma stratejilerinden birisi en yakın toplumsal çevreyle çevrimiçinde bağlantılı kalmaktır. Dijital sermaye sahipliğine bağlı olarak, toplumsal çevreyle bağlantıda kalma ve yalıtılmışlık hissini üstesinden gelme durumu yaşlılarda toplumsal sınıf ve toplumsal cinsiyete bağlı olarak farklı şekillerde deneyimlenmektedir.

Araştırma sonuçlarımız Türkiye’de yoksul yaşlıların, bilhassa imtiyazsız sınıflar ile halk sınıfları içinde yer alan yaşlı kadınların bağlantıda kalma ve yalıtılma hissiyle başa çıkma stratejilerinin televizyon izleme ile sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim Türkiye’de geleneksel medya, özellikle televizyon, enformasyon arama

gereksiniminde hala asli araç konumundadır. Dijital sermayesi olmayan ya da düşük olan yaşlıların medya repertuvarları (Hasebrink ve Domeyer, 2012; Hasebrink ve Hepp, 2017; Hasebrink ve Popp, 2006; Nimrod, 2017; Ollson ve ark., 2019) da sınırlıdır (Binark ve ark., 2020, s. 115). Sınırlı medya repertuarı içinde en yaygın araç ise televizyondur. Dolayısıyla, geleneksel medya ile sınırlı etkileşim düzeyi toplumsal köken ile ilişkilidir. Daha yaşlı oldukları için ya da cinsiyet gibi biyolojik vasıfları nedeniyle değil, toplumsal kökenleri nedeniyle imtiyazsız sınıflar ve halk sınıfları yaygın olarak televizyon aracılığıyla enformasyona erişmeye çalışmaktadır. Bu toplumsal kesimler içindeki yaşlıların iletişim araçları ve kaynaklarından elde ettikleri enformasyonun doğruluğundan şüphe etme oranı da oldukça düşüktür. Kriz anlarında enformasyon miktarı kadar yanlış, yanıltıcı ve çarpıtılmış enformasyonun da artışı göz önünde bulundurulduğunda, edinilen enformasyonun güvenilirliğini sorgulamadaki bu düşük oran, infodeminin yaygınlaşmasına, dolayısıyla salgınla mücadelenin zorlaşmasına neden olmaktadır. Bilhassa yoksul yaşlılar arasında nitelikli enformasyona erişememekten kaynaklı yaygın düzeydeki infodemi, aşılama konusunda yürütülen kampanyaların başarısına da bu nedenle olumsuz biçimde sirayet etmiştir.

Yaşlılara karşı geliştirilen teknolojiden uzak oldukları ve BİT kullanmaya yatkın olmadıklarına ilişkin ön yargılar biyolojik indirgemeci araştırmaların da katkısıyla pekişmektedir. Oysa BİT sahipliği ve kullanım yetkinliği ne kronolojik yaş ne de cinsiyet gibi biyolojik vasıflar nedeniyle açıklanamaz. Ancak toplumsal cinsiyet ve sınıf, BİT'e erişimi ve kullanım yetkinliğini belirleyen faktörlerdir. Bu durum, medya okuryazarlığının toplumun her kesimi ve nüfusu için gerekli temel bir bilişsel beceri olduğunu gösterdiği gibi, hem toplumsal politikalar geliştirilirken hem hizmetler sunulurken yaş ayrımcılığıyla (ageism) mücadelenin de önemli bir strateji olduğuna işaret eder.

Kapsayıcı toplumsal politikalar üretebilmek için kanıta dayalı yöntemler geliştirilmeli, mutlaka bu bulgular temelinde var olan politikaların ve hizmet stratejilerinin gözden geçirilmesi gerekmektedir. Örneğin, geleneksel medya olan televizyon, başta kamusal sorumluluk temelinde yayın yapan TRT'nin ve yerel yönetimlerin sahip olduğu yerel televizyon kanalları, yaşlılara yönelik medya ve dijital okuryazarlık eğitim ortamları olarak kullanılabilir. Yaşlılara yönelik olarak kamunun ve yerel yönetimlerin akıllı ve sürdürülebilir kent/yaşam ilkeleri temelinde, sosyal medya uygulamaları ile destek hizmetleri planlamaları toplumsal çevreyle bağlantıda kalma gereksiniminin temini için gereklidir.

Teşekkür: Çalışma Tübitak Sobag tarafından desteklenen 120k613 no'lu Covid19 Sürecinde Yaşlıların Enformasyon Arayışı ve Enformasyon Değerlendirmesi projesinden türetilmiştir. Desteği için Tübitak Sobag'a teşekkür ederiz.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkısı: Çalışma Konsepti/Tasarımı: M.B., Ö.A., D.Ö.T., B.K., G.Ş.; Veri Toplama: M.B., Ö.A., D.Ö.T., B.K., G.Ş.; Veri Analizi /Yorumlama: M.B., Ö.A., D.Ö.T.; Yazı Taslağı: M.B., Ö.A., D.Ö.T., B.K., G.Ş.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi: M.B., Ö.A., D.Ö.T.; Son Onay ve Sorumluluk: M.B., Ö.A., D.Ö.T., B.K., G.Ş.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için TÜBİTAK, 120k613 finansal desteğini belirtmiştir.

Acknowledgement: The study is derived from the Information Seeking and Information Evaluation of Older Adults in the Covid-19 Process No. 120k613 supported by Tübitak Sobag. We thank Tübitak Sobag for their support.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Conception/Design of Study- M.B., Ö.A., D.Ö.T., B.K., G.Ş.; Data Acquisition-M.B., Ö.A., D.Ö.T., B.K., G.Ş.; Data Analysis/Interpretation- M.B., Ö.A., D.Ö.T.; Drafting Manuscript- M.B., Ö.A., D.Ö.T., B.K., G.Ş.; Critical Revision of Manuscript- M.B., Ö.A., D.Ö.T.; Final Approval and Accountability- M.B., Ö.A., D.Ö.T., B.K., G.Ş.

Conflict of Interest: The authors declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The author stated TÜBİTAK, 120k613 financial support for this study.

Kaynakça/References

- 65+ Yaşlı Hakları Derneği. (2020). *65 yaş üstü bireylere sokağa çıkma yaşağı konusunda basın açıklaması*. <https://yaslihaklaridernegi.org/65-yas-ustu-bireylere-sokaga-cikma-yasagi-konusunda-basin-aciklamasi/>
- Armitage, R., & Nellums, L. B. (2020). COVID-19 and the consequences of isolating the elderly. *The Lancet Public Health*, 5(5), e256. <https://www.thelancet.com/action/showPdf?pii=S2468-2667%2820%2930061-X>
- Arun, Ö., & Arun, B. K. (2011). Türkiye'de yaşlı kadının en büyük sorunu: Dulluk. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(4), 1515–1527.
- Arun, Ö. (2013). Ageing in Turkey: The Peter Pan syndrome? In J. Troisi & H. J. von Kondratowitz (Eds.), *Ageing in the mediterranean* (pp. 297–325). Policy Press.
- Arun, Ö. (2015). Kültürel hepçiller: Ne seçkin ne sıradan, sadece olağan! Türkiye televizyonunda izleyici beğenilerinin analizi. *Toplum ve Bilim*, 133, 247–280.
- Arun, Ö. (2017). Sınıflar, kuşaklar ve kültüre düşkünlük: Antalya Yaşlılık Araştırması (AYA-Faz1) bulguları. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 7(1), 25–39.
- Arun, Ö. (2018). Arayışlar: Türkiye'nin yaşlanma serüveni. Ö. Arun (Der.), *Yaşlanmayı aşmak* içinde (s. 7–20). Phoenix Yayınevi.
- Arun Ö., (2019). Büroyla saha arasında: Yaşlanma çalışmalarında ilişkisellik. *Strata: İlişkisel Sosyal Bilimler Dergisi*, 0, 75–86.
- Arun, Ö. (2020). *Antalya Yaşlılık Araştırması üçüncü dönem, 2019 / 2020 temel bulgular ve yerel yönetimlere öneriler*. Yaşlanma Çalışmaları Derneği Yayınları.
- Arun, Ö., (2021). *Covid-19 gündeminde yaşlılara yönelik hak ihlalleri ve ayrımcı uygulamalar*. Yaşlanma Çalışmaları Derneği Yayınları.
- Arun, Ö., & Çakıroğlu Çevik, A. (2013). Quality of life in an ageing society: A comparative analysis of age cohorts in Turkey. *Zeitschrift für Gerontologie und Geriatri*, 46(8), 734–739.

- Arun, Ö., & Elmas, Ç. (2020). Türkiye’de dijital eşitsizliğin toplumsal kökenleri. M. Fiğan ve Y. Özdemir (Der.), *Dijital kültür, dijital eşitsizlikler, yaşlanma* içinde (s. 115–135). Alternatif Bilişim Derneği.
- Baran Görgün, A., Koçak Kurt, Ş., & Tekeli Serdar, E. (2017). Yaşlıların dijital teknolojileri kullanım düzeyleri üzerine bir araştırma. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 45(1), 1–24.
- Binark, M. (2020). Eşitsizliklerin yeniden tezahürü: Dijital eşitsizlikler ve yaşlı bireyler. *Cogito*, 98, 165–175.
- Binark, M., Arun, Ö., Özsoy, D., Kandemir, B., & Şahinkaya, G. (2020). *Covid-19 sürecinde yaşlıların enformasyon arayışı ve enformasyon değerlendirmesi proje raporu* (Proje no. 120k613). TÜBİTAK. <https://app.trdizin.gov.tr/proje/TWpFME9EYzM/covid-19-surecinde-yaslilarin-enformasyon-arayisi-ve-enformasyon-degerlendirmesi>
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology education* (pp. 241–58). Greenwood Press.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Harvard University Press.
- boyd, d. (2010). Social network sites as networked publics: Affordances, dynamics, and implications. In Z. Papacharissi (Ed.), *A networked self* (pp. 47–66). Routledge.
- Böhnke, P. (2005). *First European Quality of Life Survey: Life satisfaction, happiness and sense of belonging*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef0591en_0.pdf
- Castells, M. (2001). *The internet galaxy: Reflections on the internet, business, and society*. Oxford University Press.
- Cotten, S. R., Ford, G., Ford, S., & Hale, T. M. (2014). Internet use and depression among retired older adults in the United States: A longitudinal analysis. *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 69(5), 763–771.
- DiMaggio, P. (1982). Cultural capital and school success: The impact of status culture participation on the grades of U.S. high school students. *American Sociological Review*, 47(2), 189–210. <http://dx.doi.org/10.2307/2094962>
- Dirini, İ., & Özsu, G. (2020). *COVID-19 pandemi sürecinde sosyal medyada nefret söylemi raporu*. Alternatif Bilişim Derneği. <https://ekitap.alternatifbilisim.org/covid19-nefret-soylemi-raporu/>
- Erickson, B. H. (1996). Culture, class, and connections. *American Journal of Sociology*, 102(1), 217–251.
- Fiğan, M., & Cihangir, M. (2020). Dijital eşitsizliğin etnik yanı: Yaşlı Kürtlerin teknoloji ile ilişkilene deneyimleri. M. Fiğan ve Y. Özdemir (Der.), *Dijital kültür, dijital eşitsizlikler, yaşlanma* içinde (s. 315–342). Alternatif Bilişim Derneği.
- Friedman, S., Savage, M., Hanquinet, L., & Miles, A. (2015). Cultural sociology and new forms of distinction. *Poetics*, 53, 1–8.
- Gilleard, C. (2020). Bourdieu’s forms of capital and the stratification of later life. *Journal of Aging Studies*, 53, 100851. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2020.100851>
- Girdhar, R., Srivastava, V., & Sethi, S. (2020). Managing mental health issues among elderly during COVID-19 pandemic. *Journal of Geriatric Care and Research*, 7(1), 29–32.
- Hasebrink, U., & Popp, J. (2006). Media repertoires as a result of selective media use. A conceptual approach to the analysis of patterns of exposure, *Communications*, 31(2), 369–387.

- Hasebrink, U., & Domeyer, H. (2012). Media repertoires as patterns of behaviour and as meaningful practices: A multimethod approach to media use in converging media environments. *Participations*, 9(2), 757–779.
- Hasebrink, U., & Hepp, A. (2017). How to research cross-media practices? Investigating media repertoires and media ensembles. *Convergence*, 23(4), 362–377.
- Heo, J., Chun, S., Lee, S., Lee, K. H., & Kim, J. (2015). Internet use and well-being in older adults. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 18(5), 268–272.
- Hofer, M., Hargittai, E., Büchi, M., & Seifert, A. (2019). Older adults' online information seeking and subjective well-being: The moderating role of internet skills. *International Journal of Communication*, 13, 4426–4443.
- Hoffman, D. L., Novak, T. P., & Schlosser, A. E. (2001). The evolution of the digital divide: Examining the relationship of race to internet access and usage over time. In B. M. Compaine (Ed.), *The digital divide: Facing a crisis or creating a myth* (pp. 47–97). The MIT Press.
- İnceoğlu, Y. G. 2020. *Yaşçılık virüsü*. <http://bianet.org/bianet/yasam/222573-yasicilik-virusu>
- Katz-Gerro, T. (1999). Cultural consumption and social stratification: Leisure activities, musical tastes, and social location. *Sociological Perspectives*, 42(4), 627–646.
- Kılıç, N. P., Özdemir, B. P., Gençtürk Hızal, S., & Aktaş, M. (2021). Covid-19 pandemisinde iletişimsel ihtiyaçlar, beklentiler ve deneyimler üzerine nitel bir araştırma: 65 yaş ve üzeri Ankara örneklemini. *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*, 60, 127–155.
- Küçük, O., & Koçak, M. C. (2019). İleri yaş grubu kişilerin internet kullanım alışkanlıkları: Trabzon örneği. *The Journal of International Social Research*, 12, 1162–1168.
- Lim, J. M., Tun, Z. M., Kumar, V., Quaye, S., Offeddu, V., Cook, A. R., & Tam, C. C. (2020). *Population anxiety and positive behaviour change during the COVID-19 epidemic: Cross-sectional surveys in Singapore, China and Italy*. <https://www.medrxiv.org/content/10.1101/2020.04.14.20065862v1.full.pdf>
- Lin, N. (1976). *Foundations of social research*. McGraw-Hill.
- Neuman, W. L. (2010). *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches* (7. ed.). Pearson.
- Nguyen, M. H., Gruber, J., Fuchs, J., Marler, W., Hunsaker, A., & Hargittai, E. (2020). Changes in digital communication during the COVID-19 global pandemic: Implications for digital inequality and future research. *Social Media + Society*, 6(3), 1–6. <https://doi.org/10.1177/2056305120948255>
- Nikolich-Zugich, J., Knox, K. S., Rios, C. T., Natt, B., Bhattacharya, D., & Fain, M. J. (2020). *SARS-CoV-2 and COVID-19 in older adults: what we may expect regarding pathogenesis, immune responses, and outcomes*. Geroscience. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s11357-020-00186-0.pdf>
- Nimrod, G. (2017). Older audiences in the digital media environment. *Information, Communication & Society*, 20(2), 233–249.
- Olsson, T., Samuelsson, U., & Viscovi, D. (2019). At risk of exclusion? Degrees of ICT access and literacy among senior citizens. *Information, Communication & Society*, 22(1), 55–72.
- Özcan, Y. Z., Ayata, S., Akcay, A., Arun, Ö., & Erciyes, C. (2003). *Toplumsal yapı, refah göstergeleri ve toplumsal raporlama*. TÜBİTAK.
- Pei, X., & Fu, Z. (2022). Fakery as a process of negotiation: understanding the information assessment and sharing behaviours of the marginalized elderly on social media. *Continuum*, 36(3) 339–351.

- Ragnedda, M. (2018). Conceptualizing digital capital. *Telematics and Informatics*, 35(8), 2366–2375.
- Ragnedda, M. (2020). *Enhancing digital equity: Connecting the digital underclass*. Springer Nature.
- Ragnedda, M., Ruiu, M. L., Addeo, F. (2020). Measuring digital capital: An empirical investigation. *New Media & Society*, 22(5), 793–816.
- Ragnedda, M., & Ruiu, M. L. (2020). *Digital capital: A Bourdieusian perspective on the digital divide*. Emerald Group Publishing.
- Robinson, L., Schulz, J., Khilnani, A., Ono, H., Cotten, S. R., McClain, N., Levine, L., Chen, W., Huang, G., Casilli, A. A., Tubaro, P., Dodel, M., Quan-Haase, A., Ruiu, M. L., Ragnedda, M., Aikat, D., & Tolentio, N. (2020). Digital inequalities in time of pandemic: COVID-19 exposure risk profiles and new forms of vulnerability. *First Monday*, 25(6). <https://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/10845/9563>
- Rubin, A. M., & Rubin, R. B. (1982). Older persons' TV viewing patterns and motivations. *Communication Research*, 9(2), 287–313.
- Schlomann, A., Seifert, A., Zank, S., Woopen, C., & Rietz, C. (2020). Use of information and communication technology (ICT) devices among the oldest-old: Loneliness, anomie, and autonomy. *Innovation in Aging*, 4(2), 1–10.
- Senex: Yaşlanma Çalışmaları Derneği. (2020). *Senex: Yaşlanma Çalışmaları Derneği, yaşlıların sokağa çıkma yasağı sonrasında ortaya çıkabilecek ayrımcılığa ilişkin endişe duymaktadır*. <http://www.senex.org.tr/tr/Blog/pandemi-surecinde-yasllara-yonelik-tutum-ve-uygulamalar-hakknda/12>
- Serafini, G., Bondi, E., Locatelli, C., & Amore, M. (2020). Aged patients with mental disorders in the COVID-19 era: the experience of Northern Italy. *The American Journal of Geriatric Psychiatry*, 28(7), 794–795. <https://doi.org/10.1016/j.jagp.2020.04.015>
- Sınay, A. (2019). *65 yaş ve üzeri bireylerin sosyal medya kullanım alışkanlıklarının kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı bağlamında incelenmesi: Eskişehir ili örneği* (Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/adresinden edinilmiştir>.
- Silva, E. B. (2006). Distinction through visual art. *Cultural Trends*, 15(2-3), 141–158.
- Sunar, L. (2016). *Türkiye sosyoekonomik statü endeksi geliştirme projesi raporu* (Proje no: 113K506). TÜBİTAK. https://app.trdizin.gov.tr/dokumangoruntule?ext=pdf&path=iszyC6h_Xy_iCkvthYLGCVFH2RU9jXAn_PyHmXo7KHqafZ5GflgpHh9p5v_dHDX8igPNouUBqmtsofYWdcZYvxQ4qPD9dTJBmpiWW8AYfRfa.
- Sütlüoğlu, T. (2020). Orta yaş ve üzerindeki bireylerde dijital eşitsizliğin görünüşleri: Erişim eşitsizlikleri ve kullanım farklılıkları. M. Fiğan ve Y. Özdemir (Der.), *Dijital kültür, dijital eşitsizlikler, yaşlanma* içinde (s. 215–246). Alternatif Bilişim Derneği.
- Şentürk, M. (2020). Yaşlanmanın itibarını idrak etmeliyiz. *Nihayet*, 64, 22–31.
- Şentürk, Ş. D. (2017). 60 yaş üstü bireylerin sosyal ağlarda yer alma motivasyonları: Facebook örneği. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 1(2), 183–195.
- Tekeder, H., & Arpacı, F. (2016). Orta yaş ve yaşlı bireylerin internet ve sosyal medyaya yönelik görüşleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(2), 377–392.
- Türk Psikologlar Derneği Travma, Afet ve Kriz Birimi. (2020). *COVID-19 salgını sırasında ruh sağlığı* <https://www.psikolog.org.tr/tr/haberler/www/covid-19-salgini-sirasinda-ruh-sagligi-x656>
- World Health Organization. (2015). *World report on ageing and health*.

- Quintana, D., Cervantes, A., Sáez, Y., & Isasi, P. (2018). Internet use and psychological well-being at advanced age: Evidence from the English longitudinal study of aging. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15(3), 480. <https://dx.doi.org/10.3390/ijerph15030480>
- Vahia, I. V., Blazer, D. G., Smith, G. S., Karp, J. F., Steffens, D. C., Forester, B. P., & Reynolds, C. F. (2020). COVID-19, mental health and aging: A need for new knowledge to bridge science and service. *The American Journal of Geriatric Psychiatry*, 28(7), 695–697.
- Van Eijck, K., & van Oosterhout, R. (2005). Combining material and cultural consumption: Fading boundaries or increasing antagonism? *Poetics*, 33(5-6), 283–298.
- Yang, Y., Li, W., Zhang, Q., Zhang, L., Cheung, T., & Xiang, Y. T. (2020). Mental health services for older adults in China during the COVID-19 outbreak. *The Lancet Psychiatry*, 7(4), e19. [https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(20\)30079-1](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(20)30079-1)
- Yıldırım Becerikli, S. (2013). Kuşaklararası iletişim açısından yeni iletişim teknolojilerinin kullanımı: İleri yaş grubu üzerine bir değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(44), 19–31.